Beytulhikme Int J Phil 16 (2) 2026
Doi: 10.29228/beytulhikme.90542
Research Article: 855-885

Göç Etiğine Karşılaştırmalı Siyaset Teorisiyle Bakmak: İslam ve Liberalizm

Looking at the Ethics of Migration through Comparative Political Theory: Islam and Liberalism

İBRAHİM BULDUR
Sivas Cumhuriyet University

Received: 13.04.2026 | Accepted: 19.06.2026

Abstract: This article aims to comparatively analyze the views of the contemporary liberal political theory and contemporary Islamic political thought on migration ethics based on comparative political theory. After a brief overview of the discipline of comparative political theory in the first section, the second and third sections examine the perspectives of contemporary Islamic political thought and contemporary liberal theory on open border policy, migration ethics and the rights of migrants/refugees, respectively, on the axis of their understanding of the human/individual. In the fourth section identifies the commonalities and points of divergence between the two traditions' views on migration ethics. Islamic thought positions itself in favor of an open border policy by arguing that migration plays a central role in life with the concept of hijra, that persecuted people must hijra to live a dignified and just life, and that it is a necessity to accept refugees with the concept of eman. The liberal tradition, on the other hand, approaches the ethics of migration through concepts such as freedom of contract, freedom of movement and global equality of opportunity by justifying the open border policy through the norms of individual freedom and universal moral equality. The article contends that both Islamic political thought and liberal political theory advance robust normative arguments in support of open border policies and adopt a strongly critical position toward the imposition of border restrictions.

Keywords: Comparative political theory, ethics of migration, refugee, open border policy, Islam, liberalism.

✉ İbrahim Buldur
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
58140, Sivas, Türkiye | ibuldur@cumhuriyet.edu.tr

Giriş

Kitlesel göçler günümüz dünyasında artık sıradan bir olgu haline gelmiştir. Milyonlarca insan başta savaş olmak üzere çeşitli sebeplerden dolayı ülkelerini terk etmek ve başka ülkelerin kendilerini kabul etmesi için yollar aramak zorunda kalmaktadır. Batırılan/batan botlar, insan kaçakçılarının umutlarını sömürdüğü insanlar, uzun mesafeler kat etmek zorunda kalan ve soğuktan donan çocuklar artık bizler için şaşırtıcı görüntüler olmaktan çıkmış durumdadır. Buna ek olarak mültecilerin gittikleri ülkelerde maruz kaldıkları ayrımcılık, ırkçılık, nefret söylemi ve emek sömürüsü gibi olumsuz durumlar da dünya genelinde artarak devam etmektedir.

Göç olgusunun genişlemesi çağdaş siyaset teorisinde ve etik teoride göç etiği tartışmalarının zenginleşmesine sebep olmuştur. Göçmenlerin talepleri, bütün insanların eşit ilgiyi hak ettiği iddiasının pratik etik[1] açısından sonuçları, devletlerin vatandaşlarına ve yabancılara yönelik ahlaki sorumlulukları, küresel adaletin tesis edilmesi ve teritoryal sınırların içeridekiler ve dışarıdakiler arasında yaptığı ayrımın meşruiyeti gibi meseleler tartışmaların merkezinde konumlanmıştır. Bir tarafta göçmenlerin talepleri varken diğer tarafta devletlerin kendi vatandaşlarının refahını koruma görevi vardır ve genellikle bu seçeneklerden birinin öncelenmesi ötekinin ötelenmesi anlamına gelmektedir. Ahlaki hedefler konusunda birinin diğerine kolayca tercih edilemeyeceği seçeneklerin arasında kalmak meselenin etik ikileme dönüştüğü anlamına gelmektedir ki göç etiği de bu anlamda etik ikilemleri içinde bolca barındıran bir alandır (Bauböck vd., 2022, s. 430). Bu bakımdan göç etiği kavramı göçmenlerin ve devletlerin birbirlerine karşı hangi ahlaki sorumluluklara sahip olduklarını insan hakları, adalet, hareket özgürlüğü, egemenlik, teritoryal sınırların meşruiyeti, vatandaşlık vb. kavramlar çerçevesinde ele alan normatif tartışmalara işaret eder. Bu tartışmalar gerek bir insanın herhangi bir ülkeye göç etme gerekse de devletlerin göçmenleri dışlama hakkının normatif gerekçelendirilmesiyle ilgilenmektedir. Dolayısıyla göç etiği kavramı göçün yol açtığı ekonomik veya sosyal sorunlarla doğrudan ilgilenmez. Daha ziyade insan hakları ve insan onuru gibi kavramlardan yola çıkarak göç olgusu etrafında ilgili kavramların birey,

[1] Pratik/uygulamalı etik sosyal alanda ortaya çıkan sorunlara belli ahlaki normlarla bakma ve çözüm sunma çabası olarak ahlak teorisinin pratiğe uygulanması olarak tanımlanabilir (Yılmaz, 2009, s. 72).

toplum ve devlet düzeyinde ahlaki yükümlülükler bakımından ne şekilde somutlaştığını ele alır. Örneğin zorla yaşadığı yerden çıkarılan insanlar ya da belgesi olduğu halde bir ülkeye girişine izin verilmeyen insanlar kötü muamele görmüş hissetmenin yanı sıra haksızlığa ve adaletsizliğe uğradıklarını düşünürler. Göç artışı sebebiyle kültürel ve maddi açıdan kayba uğradıklarını düşünen insanlar devletlerinin kendilerine haksız şekilde davrandığı hissine kapılırlar. Bu sebeple devletlerin göç ile ilgili politikaları adaletsiz ve haksız davranışlara yol açıyorsa hangi politikaların buna sebep olduğunu tespit etmek için ahlaki tartışmalara da başvurmak gerekmektedir (Hosein, 2019, s. 2).

Göç etiği aynı zamanda siyaset teorisiyle birçok noktada kesişmektedir. Çünkü göç olgusu uluslararası siyasal sistemin doğası, egemen aktörler olarak ulus devletler, teritoryal sınırlar ve vatandaşlık kavramı görmezden gelinerek tartışılamaz. Bu yüzden makalede çağdaş siyaset teorisinde liberal ve İslami bakışlar temel alınarak göç etiği konusuna yaklaşılmıştır. Çağdaş İslam siyaset düşüncesi de liberal siyaset teorisi de çok çeşitli alt alanlara ayrılan, farklı ekollerden müteşekkil, türlü fraksiyonlar barındırmaktadır. Bu yüzden karşılaştırma yapabilmek adına iki düşünceden de yalnızca açık sınır politikasını savunan düşünürlerin fikirlerine yer verilmiştir. Buradaki amaç açık sınır politikasını savunan farklı iki düşünce geleneğinin hangi argümanlarda ortaklaştığını ve ayrıştığını tespit edebilmektir. Böylesi bir tespit iki gelenek arasında belirli bir diyalog imkânı kurarak göç meselesine daha etkili çözüm yolları bulmak noktasında karşılıklı olarak destekleyici argümanların ortaya konulmasına yardımcı olabilecektir.

Çalışmamızda göç/göçmen kavramı zorunlu göçe/göçmene karşılık gelecek şekilde kullanılmıştır. Zorunlu göç kavramı mülteci statüsünü de kapsayan şemsiye bir kavramdır. Bu bakımdan Cenevre Sözleşmesi'nde tanımlanan ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından korkan insanların yanında kıtlık, doğal afet vb. gibi sebeplerden dolayı da göç etmek zorunda kalan insanlara işaret etmektedir (Reed vd., 2016, ss. 605-606). Dolayısıyla daha iyi bir eğitim almak, refah seviyesini daha da yükseltmek veya kariyer için yapılan gönüllü göçler bu kategorinin dışında kalmaktadır. Zorunlu göç kavramı uluslararası hukuktaki mülteci tanımının kısıtlılığına dair birtakım

eleştiriler sonucu ortaya çıkmıştır. Buna göre mülteci kavramı temel ihtiyaçları menşe devletlerince karşılanamayan ve bu ihtiyaçlarının uluslararası düzeyde karşılanmasını talep eden insanları da kapsayacak şekilde genişletilmelidir. Buna ek olarak kendi ülkesinden imkân bulamadığı için ayrılamayan insanları da kapsayacak yeni bir hukuki tanıma ihtiyaç vardır (Shacknove, 1985, ss. 277-283). Bu önerilere karşın çalışmamızda göç kavramı aynı zamanda dış göç/ulus ötesi göç ile yani ülkesinden kendi özgün hukuk sistemine sahip başka bir ülkeye gitmek zorunda kalan insanlarla (King & Skeldon, 2010, s. 1621) sınırlanmış ve kendi ülkesinden çıkamayan ya da ülkesi içinde yer değiştirmek zorunda kalan insanları tartışma dışında bırakmıştır. Sonuç olarak bu çalışmada göç, göçmen ve mülteci kavramları zorunlu göç ve dış göç kavramlarının kesişimi şeklinde özellikle dini, tabiiyeti ve siyasi düşüncesi yüzünden zulüm görerek kendi ülkesinden başka bir ülkeye göç etmek zorunda kalan insanları nitelemek için kullanılmıştır.

Çalışmamız göç etiğine dair karşılaştırmalı siyaset teorisi bağlamında belirli görüşlerin tartışılmasını hedeflemektedir. Buradaki hedef derinlemesine bir ontolojik ve epistemolojik karşılaştırma yapmaktan ziyade pratik etik açısından bir mukayese yaparak karşılaştırmalı siyaset teorisi disiplinine mütevazi bir katkı yapmaktır. Olgu olarak göçe odaklanılmasındaki sebep yukarıda belirtildiği gibi çağımızın en temel problem alanlarından biri olması ve yaşadığımız coğrafya açısından da bizi her yönüyle doğrudan ilgilendirmesidir. Karşılaştırma için İslam ve liberalizmin seçilmesi ise öncelikle İslam düşünce geleneğinin büyük oranda teori ve pratiklerimizi şekillendirmesi, göç etiği özelinde ise gerek siyasi yetkililer gerekse de sivil toplum tarafından sürekli başvurulan bir diskur olması ve meşruiyet kaynağı olarak görülmesindendir. Liberalizm tercihi ise modern uluslararası hukukun, normların ve kurumların temelinde liberalizmin büyük oranda etkisinin olması ve göç etiği konusunda ilgili gelenek içerisinde zengin tartışmaların yürütülüyor olmasıdır.

Çalışmada öncelikle karşılaştırmalı siyaset teorisi literatürüne değinilecek, literatürün gelişimi ve karşılaştırmanın nasıl yapılması gerektiğine dair tartışmalara kısaca yer verilecektir. Sonrasında çağdaş İslam siyaset düşüncesinin hukuki ve ahlaki açıdan göç meselesine yaklaşımı hicret ve eman kavramları ekseninde ele alınacak, insan tasavvuru, ilgili tasavvurun açık sı-

nır politikasına etkileri ve mültecilerin haklarına dönük argümanlar tartışılacaktır. Sonrasında çağdaş liberal siyaset teorisinin göç etiğine dair argümanları değerlendirilecek, birey fikrinde temerküz eden hak, özgürlük ve eşitlik kavramlarının açık sınır politikasının temellendirilmesindeki ele alınışına odaklanılacaktır. Bir sonraki kısımda ise argümanlar karşılaştırmalı olarak tartışılacak ve iki geleneğin teorik varsayımları arasındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konmaya çalışılacaktır. Iqtidar (2024, s. 1160) birçok konuda olduğu gibi göç etiği konusunda da Batılı kanonun, Müslüman dünyadan gelen fikir ve pratikleri, ulus ötesi ve adil bir gelecek vizyonu için fayda sağlayabilecek kaynaklar olarak görmediklerini iddia eder. Karşılaştırmalı siyaset teorisi tam da böyle bir görmezden gelme tavrına karşı diyalojik bir bakış açısı öne sürer. Çalışmamız böyle bir bakış açısına mütevazi bir katkı yapmak ve daha yetkin çalışmalar için bir başlangıç oluşturmak niyetindedir.

1. Karşılaştırmalı Siyaset Teorisi

Karşılaştırmalı Siyaset Teorisi (KST) 1990'lı yıllarda literatüre girmeye başlamış olsa da terimin ilk kullanımı ve bu alanın bir proje olarak ilan edilişi 1997 yılına tekabül etmektedir (F. Yılmaz, 2022, s. 414). Bu dönemde Euben (1997) ve Dallmayr (1997) tarafından yapılan çalışmalar, alana dair sonraki tartışmalar üzerinde belirleyici etkilere sahip olmuştur. KST diyalojik bir yöntemle, küresel çapta farklı kültürel çevrelerin etkileşim, müzakere ve çekişme içine girmesi anlamına gelmektedir. Farklı kültürler arasındaki bu ilişkilerin yatay olması, yani anlamların ve uygulamaların paylaşıldığı küresel sivil toplumun, herhangi bir hegemonik ve emperyalist kuramlaştırma biçimlerine kurban edilmemesi önemlidir (Dallmayr, 2004, s. 249).

KST'nin ortaya çıkmasında çeşitli etkenler söz konusu olmuştur. KST çalışmalarına 1970'li yıllarda literatürde boy göstermeye başlayan Batı Marksizmi temelli eleştirel teori ve Foucaultcu soy-kütüğü yöntemleri üzerine inşa edilen oryantalizm, post-kolonyalizm, post-yapısalcılık ve postmodernizm gibi fikirler ilham kaynağı olmuştur. Çünkü bu yöntemler Batılı hâkim paradigmaları kritik ederek Batı-dışı paradigmaların dikkate alınmasını sağlamıştır (Vacano, 2015, s. 467). Özellikle Heidegger, Gadamer, Derrida, Merleau-Ponty, Taylor, Parekh gibi düşünürlerin çalışmaları Batı-

merkezci/Avrupa-merkezci üstünlük anlayışının sorgulanmasına sebep olmuş ve ötekiyle diyalog çağrısına kapı açarak KST'ye felsefi açıdan ilham vermiştir (Dallmayr, 2004, ss. 250-253). KST, teorik tartışmaları Batı-merkezli söylemlerin ötesine genişletme amacı gütmüş, Batı düşüncesinin dünyanın diğer bölgelerindeki siyasi oluşumlara sorunsuz bir şekilde uygulanabileceği varsayımını sorgulamıştır (Hassanzadeh, 2015, ss. 184-185). Batı-merkezli yerleşik kanonu eleştiriye açan KST, oligarşik ve emperyal kontrole karşı küresel demokratik işbirliğini, hegemonik tek taraflılık ve monoloğa karşı diyalojik etkileşimi desteklemiştir (Dallmayr, 2004, s. 254). Bu ise ancak Batılı siyaset teorisyenlerinin ve uygulayıcılarının, Batı hegemonyasından mülhem evrensel öğretmen rolünden vazgeçerek "küresel köyün" kültürel öğrencileri olmaları ile mümkün olabilecek bir projedir (Dallmayr, 1997, s. 422).

Savaş sonrası dönemde toplumların kültürel, dinsel ve demografik dönüşüm geçirerek daha fazla çokkültürlü hale gelmesi ve küreselleşme olgusu, siyaset teorisinin sadece Batılı kültürel geleneğin ve onun külliyatının şekillendirdiği bir disiplin olarak kabul edilmesinin sorunsallaştırılmasını beraberinde getirmiştir. Böylece siyaset teorisine hâkim olduğu iddia edilen Avrupa-merkezcilik (Eurocentrism), yanlış evrenselcilik (false universalism) ve dar görüşlülük (parochialism) gibi problemler tartışmanın merkezine çekilmiştir (F. Yılmaz, 2022, ss. 417-418). Çünkü Freeden ve Vincent'e göre siyasi düşüncenin hiçbir türü başka bir yerde eşdeğeri ya da paraleli olmayacak kadar yerel/tikel değildir. Aynı şekilde siyasi düşüncenin hiçbir türü bir yerden ya da dönemden bir başkasına değişmeden aktarılacak kadar evrensel değildir (2013, s. 2). Bu yüzden siyasi düşüncenin doğasına dair kısmi bir evrensellik ve kısmi bir tikellikten bahsetmek mümkündür. Batı düşüncesinin "biricik" ve üstün/merkezi konumu aslında kısmi bir yerellik taşırken ve her yönüyle evrenselleştirilemezken, batı-dışı düşünceler de tamamen tikelliğe mahkûm edilerek Batı siyasi düşünce kanonundan dışlanmamalıdır. İkisi arasında eşit bir zeminde diyalog kurmak KST'nin temel amaçlarından bir tanesidir.

KST yukarıda ifade edilen amaçlarına ulaşmada belirli epistemolojik meydan okumalarla karşı karşıyadır. Karşılaştırmanın amacı, ne şekilde yapılması ve nelerin karşılaştırılması gerektiği gibi sorular hayati önem taşımaktadır. Freeden ve Vincent'e göre karşılaştırmanın amacı iç içe geçmiş

küresel bir karşılıklı anlam ağı yaratmaktır. Hedef nokta, anlama veya çözümleme olmalıdır, bir tarafın diğeri üzerinde etik üstünlük kurmasını amaçlayan ya da belirli ortaklıklar bulma pahasına yorum farklılıklarının üzerini örten bir girişim KST'nin yapmaya çalıştığı şeyin tam zıt kutbunda yer alır (2013, ss. 7-8). Karşılaştırma yaparken doğu-batı dikotomisiyle çalışmak belirli sığ yaklaşımlara ve genellemelere yol açabilmesi açısından sorunludur. Bunu aşmak için farklı dini geleneklerin bakış açılarıyla siyasetin rolünü tartışmaya açmak veya yerel anlayışların evrensel siyasal ilkeleri yorumlamadaki farklılıklarını dikkate almak daha yararlı olacaktır. Çünkü "Batı" ve "Doğu" yekpare, tek bir yorumlama biçiminde uzlaşmış, homojen yapıları ifade etmez. Bu yüzden özcü bir şekilde Batıya veya Doğuya yaklaşmak, farklılıkların üstünün örtülmesi ve sığ bir genellemecilik tuzağına düşme tehlikesini beraberinde getirir. Buna paralel olarak sömürge-madun, dini-seküler ve oryantal-oksidental gibi abartılı ve yanıltıcı ikilemler üzerinden gitmek de aynı sorunlara gebedir (Freeden & Vincent, 2013, ss. 9-10).

Vacano karşılaştırmalı siyaset teorisindeki epistemolojik/metodolojik yaklaşımları normatif ve yorumlayıcı olmak üzere ikiye ayırır. Normatif yaklaşımlar bazı ahlaki amaçlara ulaşmayı hedeflerken yorumlayıcı yaklaşımlar öncelikle siyasi sorular veya meseleler hakkındaki bilgiyi genişletmeyi amaçlar. Normatif yaklaşım kendi içerisinde dört alt başlığa ayrılır: Diyalojik, gerekçelendirici, demokratik ve anti-oksidental (2015, s. 468). Yorumlayıcı yaklaşım da kendi içinde dört alt başlığa ayrılır: Bilimsel, fenomenolojik, içkin-yeniden kurucu paradigma ve kavramsal üst anlatı (2015, s. 471). İlgili ayrımlar bir araştırma için sadece tek bir metodun kullanılabileceği gibi bir iddia taşımamakta, farklı yaklaşımların bir arada kullanılmasına engel teşkil etmemektedir. Bu yaklaşımların hepsini açıklamak çalışmanın sınırlarını aşacağından çalışmamızın yöntemi olması açısından sadece gerekçelendirici ve fenomenolojik yaklaşıma kısaca değinmek yeterli olacaktır. Gerekçelendirici yaklaşım Andrew March'ın temsil ettiği normatif yaklaşımdır. March karşılaştırmalı siyaset teorisinde karşılaştırılan şeyin ne olması gerektiğini (karşılaştırmada ötekinin belirlenmesi) sorgulayarak kültürel ya da medeniyet merkezli bir öteki üzerinden karşılaştırma yapılmasını yetersiz bulur (Yılmaz, 2022, s. 430). Bu türden karşılaş-

tırmalar Batılı olmayan düşünürleri sadece kültürel kimlikleri ya da bir zamanlar Avrupalılar tarafından sömürgeleştirilmiş olmaları nedeniyle önemli ya da ilginç görerek onlara üstenci bir şekilde yaklaşma tehlikesi doğurur. Bu yüzden karşılaştırma yapılacak öteki, her koşulda farklı/ayrı kalmayı sürdüren, farklı anlam dünyalarına sahip bir öteki olmalıdır. March için buna en uygun olanı dini doktrinler ve onlardan neşet eden siyaset teorileridir (March, 2009, s. 552). Bu sayede doğruluk/hakikat iddiaları, gerekçelendirme sistemleri ve ahlaki dilleri farklı olan, otonom iki anlam/düşünce dünyasının değer çatışmalarını ve farklı otorite kaynaklarından zuhur eden uyumsuzluklarını görmek mümkün olacaktır (March, 2009, s. 554). Ancak bu yöntem sadece uyumsuzlukların açığa çıkarılması amacı taşımamakta, farklılıkların netleştirilerek karşılıklı etkileşimlerin sağlıklı bir şekilde kurulmasına da olanak sağlamaktadır. Farklı düşünce gelenekleri arasındaki ayrımları netleştirmek aralarında belirli bir diyalog imkânı ve geçişkenlik noktaları bulunup bulunmadığını gösterecektir.

Fenomenolojik yaklaşımda ise önemli bir politik olgu araştırma nesnesi haline getirilerek farklı anlam dünyaları, kültürel yaklaşımlar ya da paradigmalar açısından ilgili olgunun nasıl ele alındığı, nasıl deneyimlendiği ve kavramsal olarak hangi şekilde analiz edildiği incelenir. Olgu özellikle batı dışı dünyada da sıkça meydana geliyorsa, zuhur ettiği anlam dünyaları açısından olguya ne şekilde yaklaşıldığı önem arz etmektedir (Vacano, 2015, s. 472). Husserl ile özdeşleşen fenomenolojik yöntem zihinden bağımsız bir nesnel fiziki dünyanın varlığına karşı çıkarak bilincin nesneyi ne şekilde deneyimlediğini, deneyimin tasvirini ve deneyimi betimlerken kastedilen anlamı öne çıkarır (Cevizci, 2015, s. 224). Dış dünyaya yönelik algı ve bilgilerin belirli bir özler ve anlamlar dünyasında temellendirilmesi gerektiğini ileri sürer (West, 2020, s. 178). Dolayısıyla göç olgusunu analiz ederken ya da etik politik bir düzlemde tartışırken meselenin farklı düşünce gelenekleri açısından hangi anlam dünyasında ne şekilde ifade bulduğuna dikkat etmek gerekmektedir. Husserl'in 'fenomenolojik indirgeme' olarak adlandırdığı yöntem, bilimsel çalışma yapılırken klasiklerin teorik ilgilerinin ve yorumlayıcı pratiklerinin nesnelliğini paranteze almak ve böylelikle klasiklerin ilişkili aktörlerin teorik ve yorumlayıcı ilgilerinin bir yansıması olduğunu ortaya çıkarmak gerektiğini ifade eder (Alexander, 2013, s. 43). Bu sebeple

göç etiğini sadece Batı'ya referansla ele almak bu alanda ileri sürülen fikirlerin belirli bir teorik zeminde yorumlandığını göz ardı etmeye sebep olabilecektir. Göç her ne kadar Batı dünyası için güncel ve önemli bir fenomen olsa da Batı dışı toplumlarda –özellikle İslam dininin çoğunluk tarafından yaşandığı coğrafyalarda- çok daha ciddi bir problem olarak varlığını sürdürmektedir. Fenomenolojik yöntem araştırmacının, öznenin olguyu anlamlandırma süreçlerini inceleyip yorumlamasını gerektirir (Akın, 2024, s. 700). Araştırmamız açısından özne çağdaş İslam siyaset teorisi ve çağdaş liberal siyaset teorisi, olgu ise göçtür. Bu yüzden liberal düşüncenin yanı sıra İslam düşüncesinin meseleyi ne şekilde ele aldığı, hangi çözümler sunduğu ya da olguya hangi kavramlarla yaklaştığını incelemek gerekmektedir. Böylece sadece Batı dünyasının karşı karşıya olmadığı bir olguyu sadece Batılı düşünce geleneklerinin yaklaşımlarıyla ele almak zorunda olmadığımızı, farklı düşünce gelenekleri ve anlam dünyalarının da katkı ve yorumlarını dikkate alarak göç olgusuna dair çok yönlü bir bakış açısı elde edebileceğimizi öne sürebiliriz. Gerekçelendirici ve fenomonolojik yöntemi birlikte kullanmak farklı düşünce gelenekleri arasında diyalog ve etkileşimlerin kurularak belirli politik sorunlara daha nitelikli çözümler sunulmasına katkı sağlayabilecektir.

Toparlamak gerekirse bu çalışmada normatif-gerekçelendirici ve yorumlayıcı-fenomenolojik yaklaşımla göç olgusunun, çağdaş siyaset teorisiyle sınırlı olmak üzere İslam siyaset düşüncesinde ve liberal teoride siyasal ve ahlaki açıdan ne şekilde ele alındığına odaklanılacaktır. İki düşünce geleneğinin sadece açık sınır politikasını savunan çağdaş yorumlarına yer verilmiş ve göç konusunu doğrudan ele alan metinlere yoğunlaşılmıştır. Liberal teori göç konusunda birçok uygulamanın ve siyasi/hukuki kararların temelini oluşturan BM anlaşmalarına kaynaklık etmesinden ve bu konudaki teorik/ahlaki fikir ve uygulamaların gerekçelendirilmesi noktasında yoğun şekilde başvurulan bir gelenek olmasından dolayı tercih edilmiştir[2]. Buna

[2] Liberalizm uluslararası ilişkilerde gerek teorik gerekse de kurumsal olarak önemli etkilere sahip olmuştur. Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından uluslararası sistem demokrasi, insan hakları, serbest piyasa ve hukukun üstünlüğü gibi liberal ilkeler tarafından şekillendirilmiştir. NAFTA, APEC, WTO, G8, IMF ve Dünya Bankası gibi organizasyonların ve serbest ticaret anlaşmalarının artışı Soğuk Savaş sonrası dönemde neoliberalizmin etkisinin arttığını göstermektedir (Burchill, 2009, s. 107). Bunların yanında uluslararası barış ve işbirliğini teşvik eden kurumların temelinde de liberal değerlerin olduğunu söylemek

karşın İslam düşüncesinin tercih edilmesinde ise hem ilgili dini anlayışın coğrafyamızda birçok düşünce ve uygulamaya fikri ve ahlaki bir temel sağlayarak siyasi karar alma süreçlerinde belirli bir etkiye sahip olması[3] hem de March'ın KST ile ilgili yukarıdaki yorumları etkili olmuştur. Ayrıca March karşılaştırma yapılacak ötekinin, kendi geleneğini temsil eden, Ortodoks konumda bulunan ideal tiplerden seçilmesi gerektiğini öne sürer. Kendi geleneği için belirli sebeplerden ötürü "otorite" olarak kabul edilen ya da var olan değer-çatışmasının iyi bir sentezini, detaylandırmasını ya da ifadesini temsil eden kişiler ya da metinler dikkate alınmalıdır (2009, s. 556). Ancak bu çalışma böyle bir iddia üzerinden gitmemekte, burada ele alınan yorumların ne İslam'ın ne de liberalizmin ana akım geleneklerini temsil ettiği gibi bir ön kabule dayanmamaktadır. Buradaki amaç İslam düşüncesi ve Liberal düşünce içerisindeki kimi yorumlar üzerinden iki gelenek arasında karşılıklı etkileşimin var olabileceği odaklara işaret etmektir.

2. Çağdaş İslam Siyaset Düşüncesi ve Göç Etiği

2.1. İnsan Tasavvuru ve Hicret

Genel anlamıyla İslam düşüncesinde siyaset; Allah, insan, toplum ve tabiat arasındaki ilişkiye dair İslam'ın ontolojik tasavvuruna dayanmaktadır (Köse, 2018, s. 28). İslam siyaset düşüncesi vahiy kaynaklı temel İslami ilimler ile farklı medeniyet birikimlerinden miras alınarak geliştirilen ameli felsefe, edep literatürü, tarih, dil, tabakat, coğrafya, edebiyat metinleri ve bilimsel eserlerden oluşan oldukça geniş bir külliyat barındırmaktadır. İlgili

mümkündür. Örneğin Birleşmiş Milletler gibi kurumlar kimi yorumlara göre liberal uluslararası düzeni meşrulaştırma ve uygulama aracı olarak hizmet etmektedir (Barnett, 1997). Birleşmiş Milletler'in özellikle ABD'nin başını çektiği küresel liberal hegemonyanın kurumsal temellerinden birisi olduğuna dair iddialar da vardır (Puchala, 2005). Uluslararası sistemin ya da dünya düzeninin liberal olduğu ve son dönemlerde liberal yönüne çeşitli meydan okumaların olduğuna dair yorumlara (Duncombe & Dunne, 2018) karşı liberal dünya düzeninin kendini revize ederek sürdüreceğini, çünkü sistemin kurallarını ve normlarını derinden etkileyerek doğasını belirlemiş olduğunu öne süren yorumlar da vardır (Ikenberry, 2011, 2018). Bu gibi tartışma ve iddialar uluslararası sistem ile liberalizm arasındaki güçlü bağlantıyı gözler önüne sermektedir.

[3] Türkiye, Ürdün ve Bangladeş siyasi yetkililerinin göç olgusunu İslami kavramlarla ele almasına ve ilgili söylemlerin göç politikalarına yansımasına dair belirli örnekler için bkz. (Mohammed & Jureidini, 2022, ss. 14-16). Erdoğan ve Merkel'in Suriyeli mülteci krizine yaklaşımlarını değerlendiren ve dini söylemlerin etkisine temas eden bir çalışma için bkz. (Atak & Demir, 2020). Türkiye'deki siyasi aktörlerin Suriyeli mültecilere yönelik söylemlerini analiz eden ve bu noktada dinin rolüne de değinen bir çalışma için bkz. (Devran & Özcan, 2016).

külliyat siyasetin gerekliliği ve imkânı, hak ve vazifeler bakımından yöneten-yönetilen ilişkileri, yöneticilerin vasıfları ve erdemli bir yönetimin imkânı gibi birçok farklı konuya yönelik zengin bir tartışma içermektedir (Sunar & Kavak, 2018, s. 1). Çağdaş İslam siyaset düşüncesi ise yukarıdaki külliyata ek olarak özellikle son iki asırdır Müslüman halkların Batı hâkimiyeti karşısında özgürlüklerini kazanmalarını için ortaya konan düşünsel çabaya karşılık gelmektedir. Bunun yanında İslam'ın insan hayatını düzenleyen kapsamlı bir sistem olması ve siyasetin bu sisteme uyulmayı sağlayacak yegâne araç olması da İslam ve siyaset arasındaki kaçınılmaz ilişkiyi vurgulamaktadır (İnayet, 2008, s. 11).

Hallaq'ın ileri sürdüğü gibi modern Müslümanlar açısından iki gerçeği bağdaştırmanın zorluğu mevcuttur. İlki modern devletin ontolojik gerçekliği, ikincisi şeriat yönetiminin bir şeklini oluşturma görevinin deontolojik gerekliliğidir (Hallaq, 2019, s. 15). Bu yüzden Müslümanların politik, yasal ve kültürel mücadeleleri kendi ahlaki ve kültürel özlemleriyle tenakuz halinde olan modern dünyanın ahlaki gerçekliliklerine karşı ortaya konmaktadır (Hallaq, 2019, s. 26). Bu mücadelenin entelektüel boyutu ise çağdaş İslam siyaset düşüncesine karşılık gelmektedir. Göç ve mültecilik gibi özellikle modern ulus devletin ve onun oluşturmuş olduğu teritoryal sınırlar, vatandaşlık ve egemenlik gibi kavramların merkezinde olan bir olgunun da çağdaş İslam siyaset düşüncesinin tartışma alanına kaçınılmaz olarak girdiğini söylemek mümkündür ki aşağıda fikirlerine yer verilecek olan isimler buna örnektir.

Abd al Rahim, Osman ve Fadl gibi çağdaş yorumcular hareket özgürlüğü ile insanın onur ve şerefi arasında ilahi buyruklarla temellendirilmiş bir bağlantı olduğu teziyle konuya yaklaşmıştır. Buna göre İslam düşüncesi sığınma talebinin ve bu talebin doğurduğu yükümlülüklerin Kur'an tarafından tüm insanlara bahşedilmiş olan onur, asalet ve şeref gibi özellikler temelinde gerekçelendirilmesini temel almıştır (Abd al-Rahim, 2008, s. 16; Osman, 2003, s. 101). Örneğin İsra suresi 70. ayet hareketliliğin ve seyahatin insan onurunun kurucu bir unsuru olduğu ve hareketliliğin reddinin insan onurunu zedelediği şeklinde yorumlanmıştır. İnsan onuru için gerekli olan fiili hareket değil, bunu yapma özgürlüğüdür (Fadl, 2020, s. 13). Nisa suresi 97. ayet ise zulüm gören insanların adaletsizlik içinde yaşamak yerine

hicret[4] etmeleri gerektiğini salık vermektedir. Çünkü zulmü kabul etmek veya zulme rıza göstermek adaletsizlik olarak nitelenmektedir; zulmün pasif bir şekilde kabul edilmesi kişinin kendisine karşı adaletsiz olmasına yol açmaktadır. Buna çözüm olarak hicretin sunulmuş olması, inananların hareket ve seyahat özgürlüğünü, erdemli ve haysiyetli bir yaşamın temel bileşeni olarak görmelerini gerektirir (Fadl, 2020, s. 14). Bunlara ek olarak misafirperverlik ve kardeşlik gibi İslami erdemler hareketlilik etiği ile birleştirildiğinde, çağdaş insan hakları ve insan onuru söylemlerine katkı sağlayacak değerli normatif kaynaklar sağlanabilecektir (Fadl, 2020, s. 16).

Abd al-Rahim (2008, ss. 20-21) Tevbe suresi 6. ayete dikkat çekerek insan onurunun korunmasının bir aracı olarak sığınma hakkına ve bu bağlamda ortaya çıkan yükümlülüklere vurgu yapmaktadır. İlgili ayette hangi inançtan, mezhepten, kültürden veya kökenden olursa olsun, "eman" talep eden herkese -inançsız düşman askerleri olsalar bile- gecikmeden koruma sağlanması gerektiği emredilmektedir. Bu ise sığınma talebinin hiçbir şekilde reddedilemeyeceği şeklinde yorumlanabilmektedir. Ayetin devamında gelen, ilgili kişinin kendini güvende hissedebileceği bir yere götürülmesi emri ise geçici ikamet hakkı sağlama ya da geri göndermeme ilkesini uygulama emri anlamına gelmektedir. Burada dikkat çekilen nokta sığınmacılara ve diğerlerine yalnızca hükümet yetkilileri ve devletin temsilcileri tarafından değil, aynı zamanda sivil toplum üyeleri ya da sıradan erkekler ve kadınlar tarafından da eman verilebilmesidir. Fakat her seviyeden insanın eman verebileceği meselesi üzerinde ittifak olduğunu söylemek mümkün değildir. Sıradan bir kadın veya erkeğin verdiği emanın devlet başkanının onayı sonucunda geçerli olabileceğini öne sürenler de vardır (ez-Zühaylî, 1995). Nihayetinde yukarıdaki yorumlara etrafında söyleyecek olursak İslam'da sığınma bir hak, bir yükümlülük ve genel/kapsamlı bir koruma şekli olarak görülmektedir. Bu hak dini olduğu kadar siyasal ve bir dereceye kadar da diplomatiktir. Elmadmad (2008, ss. 53-54) ve Munir (2011, s. 8)'e göre hiçbir modern uluslararası veya ulusal belge, bireylerin sığınma verme

[4] "Terk etmek, ayrılmak, ilgisini kesmek" anlamına gelen hecr (hicran) mastarından isim olan hicret "kişinin herhangi bir şeyden bedenen, lisânen veya kalben ayrılıp uzaklaşması" demektir. Fakat kelime daha ziyade "bir yerin terkedilerek başka bir yere göç edilmesi" anlamında kullanılır. Terim olarak genelde Müslüman olmayan bir ülkeden (dârü'l-harb) İslâm ülkesine (dârü'l-İslam) göç etmeyi, özelde ise Hz. Peygamber'in ve Mekkeli Müslümanların Medine'ye göçünü ifade eder (Önkal, 1998). Hicret eden kişiye ise muhacir denilmektedir.

veya sığınma alma hakkına sahip olduğunu açıkça belirtmemektedir. Tüm modern metinler bu hakkı, sığınma talebinde bulunanlara sığınma hakkı vermekte ya da reddetmekte serbest olan devlete saklı tutmaktadır[5]. Fakat İslam hukuku bu hususta sadece devlete değil, bireylere ve sivil topluma da önemli yükümlülükler yüklemektedir [6]. Özetlemek gerekirse göç konusu insanın haysiyet, onur ve şerefini koruyabilmesi için zulme muhatap olmaması, bunun için de hareket özgürlüğüne sahip olarak adil muamele göreceği bir yere gidebilmesi ve gittiği devleti, oradaki toplumu ve bireyleri sığınma hakkı gereği belirli yükümlülükler altına sokacağı şeklinde ifade edilebilecek argümanlarla ele alınmıştır. Bu türden değerlendirmeler ulus devletin yapısını ve modern uluslararası sistemin doğasını tartışmayı gerektirmektedir.

2.2. Açık Sınır Politikası ve Teritoryal Sınırlar

Evrensel bir din olarak İslam'ın ulus ötesi niteliği; demografik hareketlerin, ulus ötesi dini kurumların ve İslami referans ve tartışma alanının evrenselliğinde zuhur etmektedir. İslam başkentlerinin, halifelik merkezlerinin dönemden döneme değişmesi, hatta dinin merkezinde Mekke'den Medine'ye hicretin bulunması, belirli bir teritoryal sınırdan ziyade dini inancın belirleyici olduğunu göstermektedir (Bowen, 2004, ss. 880-882). İslam Peygamberinin hicreti, dilsel veya ırksal bağlardan ziyade inanca dayalı bir dayanışma modelini çağrıştırdığı için İslami siyasi topluluğun evrenselliğini teyit etmiştir (Naqvi, 2013). Bu yorumlar özellikle modern devletlerin ulus merkezli örgütlenmeleri sonucu kurulan ve hukuki olarak güvence altına alınmış teritoryal sınırlarla çerçevelenen modern uluslararası sisteme karşı inanç merkezli bir topluluk tasavvurunu ön plana çıkararak hareket özgürlüğüne alan açmayı hedeflemektedir.

Ulus devlet yapısına ve siyasi sınırlara yönelik paralel değerlendirmeler

[5] Bu iddiayı destekleyici bir yorum uluslararası hukukun, devletleri kendi içinde bir amaç olarak değerlendirerek uluslararası barışın tesis edilmesini devletlerin egemenliklerini tahkim ederek sağlamaya çalıştığı yönündedir (Noll, 2000, s. 83).

[6] İslami sivil toplum kuruluşlarının göçmenlerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi için ortaya koymuş oldukları pratiklerin, seküler olmayan evrensel bir hümanizm ve küresel vatandaşlık etiği için normatif kaynaklar içerdiğini "örf" ve "yaşayan fıkıh" kavramları üzerinden tartışan bir çalışma için bkz. (Barzegar, 2019). İslam geleneğini merkeze alarak devletçi olmayan bir hak ve etik anlayışı geliştirmek adına hakikat, sosyal sorumluluk, hak ve yükümlülük gibi kavramları bünyesinde barındıran; bireyi, toplumu ve devleti karşılıklı yükümlülük altına alan "Haqq" kavramının mülteciler özelinde bir incelemesi için bkz. (Iqtidar, 2024).

Mohammed & Juredini ve Baysa'nın makalelerinde de görülmektedir. Modern ulus-devlet olgusunun evrenselci ümmet idealine yönelik meydan okuması, ümmet üyeleri arasında ayrışmayı teşvik eden ve hareket özgürlüklerini kısıtlayan teritoryal sınırlarda zuhur eder. Günümüz dünyasında dini yükümlülükler ve değerler, mültecilerin (ya da herhangi bir "yabancının") kabulü ya da reddine ilişkin siyasi kararlarda çok az etkiye sahip görünmektedir. Ulus devletler bu gibi durumlarda politika belirlerken genellikle muğlak bir kavram olan "ulusal çıkar "a başvurmaktadır (Mohammed & Jureidini, 2022, ss. 10-11). Ulus devletlerden müteşekkil cari uluslararası politik sistem, bir insanın herhangi bir ülkeye istediği gibi girip-çıkmasına ya da orada kendisine yeni bir hayat kurmasına siyasi ve hukuki sınırlamalar getirmektedir. Bu açıdan ulus devletlerin bir türü olan günümüz İslam ülkelerindeki hukukî ve siyasî yapılanmalar, muhacirlik hukukunun işletilmesini engellemektedir. İslam'ı yeni kabul etmiş insanlar ya da gayrimüslim bir ülkede yaşayan Müslüman azınlıklar istedikleri herhangi Müslüman ülkeye serbestçe hicret etme imkânına sahip değildirler (Baysa, 2017, s. 43).

Nyang (2001, s. 210), İslam'ın teritoryal sınırlara bakışını değerlendirirken, Müslümanların din coğrafyası ile mekân teolojisi arasında önemli bir bağlantı kurduklarını dikkate almak gerektiğini öne sürer. Buna göre her ne kadar fiziksel sınırlar görmezden gelinemese de esasen zihinsel sınırlar daha belirleyici olmuş ve din coğrafyasının sınırları, farklı din/mezhep ve etnik gruptan vb. insanları da himaye edip aralarında adil bir yönetim kurma çabasıyla teolojinin belirleyiciliğine bırakılmıştır (Zia-Ul-Haq & Ifraq, 2020, s. 183). Çünkü dünya ve içindeki her şeyin Yaratıcıya ait olduğu ve tüm kulların rızık aramak için dünyayı dolaşma hakkına sahip olduğu inancı normatif belirleyiciliğini korumaktadır (Yusuf, 2022, s. 236).

Hashmi (2003, ss. 197-198)'ye göre teritoryal sınırlar İslam hukukunda işlevselliği oranında değerli kabul edilmektedir. Şafii, Maliki ve Hanbelî hukukçular için teritoryal sınırlar temel hukuki yargı meselesinde ikincil öneme sahip olarak görülmektedir. Buna göre şeriat hükümleri, dârü'l-islam'da ya da dârü'l-harb'de olsalar da Müslümanlar üzerinde bağlayıcıdır. Sadece Hanefi mezhebi, İslam hukukunun ülkesel yargı yetkisiyle sınırlı olduğunu, uygulamada kişisel olmadığını ve dolayısıyla dârü'l-İslam dışında ikamet eden Müslümanların, İslam hukukuna aykırı olsalar bile, ticaret ve beslenmeyle ilgili olanlar gibi yerel yasaları veya gelenekleri izlemelerine

izin verdiğini kabul etmektedir. Bu yorumlamalar esasında modern bir devletin hukukunun ancak kendi vatandaşları için ve kendi sınırları içerisinde geçerli olduğu devlet merkezli modern hukuk sistemine karşı İslam'ın ilgili sınırlamaları doğrudan kabul etmediğini vurgulamaktadır. Hashmi (2003, s. 206) teritoryal sınırların, İslam ahlakının yaygınlaştırılması için önemini kabul etmekle birlikte bu amacı uygulama önünde engeller haline geldiklerinde onları ortadan kaldırmak ve yeni olasılıklar hayal etmenin Müslümanların yükümlülüğü olduğunu öne sürerek iddiasını daha ileri bir boyuta taşımaktadır.

Şeriat yükümlülüklerinin bir Müslüman nereye giderse gitsin ona eşlik ediyor olması, ahlaki toplulukların teritoryal sınırlardan daha önemli olduğu sonucunu desteklemektedir. Buna göre Kur'an'ın Şeriat'a göre yaşama emrine, bu amaca adanmış tam teşekküllü bir devlet kurmak zorunda olmadan da uymak mümkündür. Bu ifade, Şeriat'ın uygulanması için mümkün olan tek mekanizmanın teritoryal sınırlarla bağlı devletler olmadığı anlamına gelmektedir. Şeriat bireysel ve kişisel olarak uygulanabileceği gibi kolektif ve toplumsal olarak da uygulanabilirdir (Fadl, 2003, ss. 222-223). Eğer Şeriat sadece toprak ve sınırlar çerçevesinde yürürlüğe konabilirse, Müslümanlar Şeriat'ı açık, uhrevi ve aşkın bir idealden kapalı, dünyevi, sınırlı ve toprak temelli bir gerçekliğe dönüştürme riskiyle karşı karşıya kalabilecektir (Fadl, 2003, s. 226). Dolayısıyla teritoryal sınırların hareket özgürlüğü ve sığınma hakkı karşısında silikleşmesi olarak tanımlanabilecek açık sınır politikası, çağdaş İslam siyaset düşüncesinin göç etiğine bakışını kapalı sınır politikasından çok daha fazla yansıtmaktadır.

Hareket özgürlüğü ve teritoryal sınırların inanç merkezli ele alınışı bir Müslüman'ın istediği her yere gidip orada yaşayabileceği anlamında yorumlanmamaktadır. Çünkü Müslümanların hangi ülkede yaşamaları gerektiği ve hangi ülkeden hicret etmeleri gerektiği de İslam hukukçularınca yine inanç merkezli olarak değerlendirilmiştir. İslam hukukunun geçerli olduğu topraklarda yaşamak meşru iken, aksi durumda ilgili ülkenin terk edilmesi ve İslami kuralların hâkim olduğu bir ülkeye göç edilmesi noktasında bazı mezhepsel görüş farklılıkları dışında genel bir mutabakat vardır (Zia-Ul-Haq & Ifraq, 2020). Ancak modern uluslararası sistemde BM gibi uluslararası kuruluşların ve anlaşmaların ortaya çıkması ve Müslüman ülkeler ile diğer ülkeler arasındaki diplomatik ilişkilerin gelişmesi bu noktaların yeniden

düşünülmesini gerekli kılmıştır (Siddiqui, 1997, s. 428). Buna ek olarak kimi hukukçular, bir ülkede İslami kurallar geçerli olmasa dahi Müslümanların inançlarını özgürce yaşayabildikleri yerlerden göç etmek zorunda olmadıkları görüşüne varmışlardır (Masud, 1990, s. 37). Ayrıca kimi durumlarda eğer bir Müslüman dinini rahatça yaşayabiliyor ve hatta dinini yaymak için fırsatlara sahip oluyorsa gayrimüslim ülkede ikamet etmesi, hicret etmesinden daha faziletli sayılmaktadır (Özel, 1998). Burada da merkezde yine inanç özgürlüğünün olduğunu görmek mümkündür.

2.3. Kabul Edilen Mültecilere Yönelik Yükümlülükler

Mültecilerin kabul edildikten sonra hangi şartlarda yaşamaları gerektiği yani kabul eden devletin ve toplumun ne tür yükümlülüklere sahip olması gerektiği önemli bir husustur. Elmadmad (2008, s. 54) İslam hukukuna göre eman verildikten sonra korumanın genel olması ve mültecilerin çalışma, eğitim, serbest dolaşım ve aile birleşimi hakları da dâhil olmak üzere vatandaşlara tanınan haklardan yararlanması gerektiğini öne sürer. Ona göre İslami düşünce ekollerinin birçoğuna göre eman zamanla sınırlı değildir. Eman verilmiş kişinin İslam ülkesinden veya daimî ikamet ettiği yerden ayrılması kendi kararına bağlıdır. Bu, modern uluslararası mülteci hukukundaki gönüllü geri dönüşe eşdeğer olarak görülebilir.

İslam tarihindeki Medineli Ensar-Mekkeli Muhacir ilişkisi, mülteciler için sığındıkları yerde gerçek bir kendi kendine yeterlilik ortamı yaratmanın önemini vurgulaması açısından değerlidir. Peygamber'in mültecilere hayat şartlarıyla başa çıkma mekanizmaları sağlama örneği, bugün mülteci nüfus arasında sıklıkla görülen ev sahibi toplumlara endemik bağımlılık durumunun önüne geçmek için bir örnektir. Mekkeli mültecilere kendi kendilerine yetebilecekleri noktaya kadar yardım edilmiş, bu sayede kendi ticari yetilerini kullanmaları ve Medine'deki işgücü havuzunun becerilerini etkin bir şekilde çeşitlendirmeleri sağlanmıştır (Agha, 2008, s. 38). Ayrıca Medine Vesikası, Mekkeli mültecilerin statülerini, haklarını ve sorumluluklarını, imzacı tarafların ortak mutabakatıyla elde edilen yazılı bir yasal belge aracılığıyla güçlü bir şekilde güvence altına almıştır. Agha ilgili vesikanın modern versiyonunun, uluslararası alanda mültecilerin statüsünü tanımlamak için yasal bir araca duyulan ihtiyaçtan doğan Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme'nin olduğunu öne sürer (2008, s. 39).

Sonuç olarak çalışmada ele alınan çağdaş İslam siyaset düşünürlerinin

İslam siyaset ve hukuk geleneğini açık sınır politikasını destekleyici bir şekilde yorumladığını söylemek mümkündür. Yaratıcının insanın onur ve haysiyetine yaptığı vurgu, bununla bağlantılı olarak zulüm gören insanlara hicretin bir seçenek değil bir emir olarak sunulması açık sınır politikasını bir gereklilik olarak sunmaktadır. Çünkü bu emrin yerine getirilmesi, eman kurumunun niteliği ve doğurduğu yükümlülüklerin uygulanabilmesi açık sınır politikasının işlerliğine bağlıdır. Yorum ve değerlendirmelerin ulaştığı sonuç ulus devletlerden müteşekkil cari siyasi sistemin kavram ve kurumlarının, İslam hukuku ve siyaset düşüncesinin hayata geçirilebilmesi açısından açık sınır politikasını uygulamaya uygun bir şekilde yorumlanması ve şekillendirilmesinin gerekliliğidir.

3. Liberalizm ve Göç

3.1. Birey Tasavvuru ve Hareket Özgürlüğü

Liberal geleneğin farklı türleri, bireysel özgürlük arzusu ve bu arzunun getirdiği bireysel kişiliğe saygı noktasında birleşmektedir (Hayek, 2017, s. 37). Liberal teorinin ontolojik ve metafizik çekirdeğini oluşturan bireycilik; değerin, ahlakın ve hakikatin kaynağında birey olduğunu salık vermektedir. Bu bakımdan akıl, bireylerin amaçlarını gerçekleştirebilmeleri için bir araç olarak görülür. Bireycilik aynı zamanda her kişinin eşit ahlaki değerde olduğu fikrini içinde barındırmaktadır (Vincent, 2006, ss. 48-49). Kendisini kısıtlayabilecek bütün dış etkenlerden azade otonom soyut birey fikrini ortaya koyan normatif bireyci anlayış, her bireyin özünde bir değer barındırdığını ve hayatı değerli kılan şeyin ne olduğuna sadece kendisinin karar verebileceğini ileri sürmektedir (Erdoğan, 2017, s. 71). Bireysel özgürlük geleneği hak ve sorumlulukların yegâne kullanıcıları olarak kolektiviteleri değil sadece bireyleri kabul etmektedir (Mack & Gaus, 2017, s. 145). Liberal teorinin mezkûr birey anlayışı göç etiği noktasında ortaya konan fikirlerin temelini oluşturması açısından büyük önem taşımaktadır. Liberal teori hareket özgürlüğü ve serbest dolaşım ilkesiyle özgür birey düşüncesi arasında bağlantı kurmuştur. Buna göre hareket özgürlüğü bireyin kendi hayatını şekillendirmesi, kendi isteği doğrultusunda bir yaşam kurması ve kendi projelerini hayata geçirmesi bakımından bireysel otonominin vazgeçilmez bir unsurunu oluşturur. Dolayısıyla hareket özgürlüğünün kısıtlanmaması, liberal bireysel özgürlük kavramı için bir önkoşul olarak kabul edilebilir (Carens, 1992, s. 26).

Carens farklı gelenekler barındırmakla birlikte liberal teorinin temelde açık sınır politikasını destekleyici argümanlara sahip olduğunu belirtir. Çünkü liberal teorinin farklı kolları tüm insanlara eşit ilgi ve saygı gösterme ahlaki gerekliliği üzerinde ortaklaşmaktadır (1987, s. 252). Gibney de liberal ve faydacı siyaset teorilerinin insanların devletler karşısında eşit muamele görme taleplerini merkeze alarak evrenselci etik ve ahlaki tarafsızlık pozisyonunu tercih ettiğini, bu tercihin yabancıları reddetmek için sunulan argümanlar üzerinde ciddi bir baskı oluşturduğunu ileri sürer (1999, s. 171). Bu tabi ki kapalı sınırlar lehinde argüman üreten liberal düşünürlerin olmadığı anlamına gelmez. Miller, Walzer, Kymlicka ve Wellman gibi isimler devletlerin ve toplulukların teritoryal ya da kültürel haklarına odaklanarak açık sınır politikasının karşısında konumlanırlar (Kibar, 2020, ss. 64-65). Örneğin liberal milliyetçi düşünür Miller, yoğun göç dalgasının bir politik topluma mensup kişilerin aralarında bulunması gereken güven ilişkisine zarar verebileceğini, kültürel parçalanmışlığın hem kişilere hem de kurumlara olan güveni sarsabileceğini iddia eder. Bu durum yeniden dağıtım politikaları olumsuz yönde etkileyecek ve sosyal adaletin uygulanması önünde zorluklar çıkaracaktır (Miller, 2016, s. 64). Fakat bu isimler de her halükârda dışlamanın/kapalı sınır politikasının makul bir sebebinin olması ve bireysel ahlaki eşitlik ve özgürlük ilkesine dayanması ve temel insan haklarını ihlal etmemesi gerektiğini ileri sürerek liberal pozisyonlarını muhafaza etmektedir. Ancak çalışmamız açık sınır politikasını savunan çağdaş liberal düşünürlerle sınırlı olduğundan kapalı sınır politikasını ya da sınır kontrolü argümanını savunan isimler dışarıda bırakılmıştır.

3.2. Açık Sınır Politikası ve Teritoryal Sınırlar

Carens'e göre kapalı sınır politikası orta çağa özgü feodal siyasal yapının yeniden diriltilmesi anlamına gelmektedir. Feodal düzende kişinin nerede ve hangi sınıfsal yapı içinde doğduğu bütün hayatı üzerinde belirleyici olmakta, kişi doğumla gelen kaderini değiştirememekte, başka bir yere ya da sınıfa geçiş yapamamaktadır. Modern devletler sistemi de aynı şekilde vatandaşlığı doğumla vermekte, kişiler kendi seçmedikleri bir ülkenin vatandaşı olmaktadır. Varlıklı bir ülkede doğmak soylu sınıfına mensup olarak doğmaya benzerken yoksul bir ülkede doğmak köylü sınıfına mensup olarak doğmuş olmaya benzetilebilir. Bu yüzden kapalı sınır politikası kişi-

lerin kaderini doğumlarının belirlediği modern bir feodal düzen olarak tanımlanabilir (Carens, 1992, s. 26). Böyle bir düzen bireylerin eşit ve özgür olduğu liberal argümanlarla temel bir zıtlık teşkil etmektedir.

Açık sınır politikası küresel adalet tartışmaları açısından liberal eşitlikçi düşünürler için merkezi önem taşır. Kişinin hayatını kendi planları doğrultusunda şekillendirmesi için serbest dolaşım ilkesinin sadece bir devletin sınırları içinde değil devletler arasındaki sınırlarda da geçerli olması gerekmektedir. İkincisi yeryüzü kaynaklarının küresel çapta mümkün olduğunca eşit biçimde dağıtılmasına yönelik küresel yeniden dağıtım argümanının uygulanması için açık sınır politikası gereklidir. Dolayısıyla küresel fırsat eşitliğinin sağlanabilmesi kapalı sınırların olduğu bir dünyada mümkün olmayacaktır. Kaynakların varlıklı ülkelerden daha yoksul ülkelere aktarımı ve insanların daha çok fırsat ve imkâna ulaşma şansları olan ülkelere gidebilmeleri için açık sınır politikası gereklidir (Kukathas, 2005, ss. 571-572).

Bireysel sözleşme özgürlüğü ve özel mülkiyet hakkını temel alan liberteryen gelenek de devletin göçü kısıtlamayacağını öne sürerek açık sınır politikasını savunur. Hiç kimse ya da hiçbir kolektif güç bir kişiye, mülküne istemediği birini alması noktasında baskı yapamaz. Aynı şekilde istediği herhangi bir kişiyi mülküne almasını engelleyemez (Steiner, 1992, ss. 91-94). Örnek vermek gerekirse bir kişi mülkiyetinde bir yabancıyla çalışmak istediğinde bu isteği göç kısıtlamalarına takılırsa hem mülkiyet hakkı hem de karşılıklı olarak sözleşme özgürlüğü ihlal edilmiş olur (Hidalgo, 2022, s. 562). Devletlerin görevi sözleşme özgürlüğünü ve özel mülkiyet hakkını güvence altına almaktır. Kapalı sınır politikası ilgili hak ve özgürlükleri güvence altına almak yerine onları kısıtlamaktadır. İnsanlar istedikleri kişilerle iş, evlilik, eğitim vb. alanlarda sözleşme yapabilmeli, teritoryal sınırlar engel teşkil etmemelidir.

Faydacı düşünür Peter Singer ise göçe dair bir politika belirlenirken, ortaya çıkacak sonuçlardan doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenebilecek tüm insanların çıkarlarının eşit şekilde tartılması gerektiğini savunur. Bu noktada acil ve çok daha temel çıkarlar diğerlerine göre öncelikli olacaktır (2010, ss. 295-296). Göçmenlerin ve ev sahibi ülke vatandaşlarının çıkarları yaşam koşulları, toplumsal uyum, ekonomik şartlar ve güvenlik gibi değişkenler göz önüne alınarak eşit şekilde değerlendirilmeye alınmalı ve daha

fazla göçmenin kabul edilmesinin ev sahibi toplumun çıkarları üzerinde ciddi oranda olumsuz sonuçlara yol açması durumuna kadar açık sınır politikası temel alınmalıdır (Singer & Singer, 2010, ss. 297-303). Kapalı sınır politikası sadece sınırların içindeki insanların çıkarlarını dikkate alır. Oysaki sadece içeridekilerin değil dışarıdakilerin de çıkarları eşit şekilde dikkate alınmayı hak etmektedir.

3.3. Kabul Edilen Mültecilere Yönelik Yükümlülükler

Gibney (2018)'a göre liberal gelenek mültecilerin sadece zulümden kurtarılmasının öncelikli olsa bile yeterli olmadığını, bir birey olarak hayatlarını istekleri doğrultusunda idame ettirecekleri imkânların sağlanması gerektiğini kabul eder. Mültecilere can ve mal güvenliklerinin sağlandığı ve temel haklarının muhafaza edildiği bir hukuki yapının yanında anlamlı bir sosyal dünya inşa edebilecekleri uygun bir ortam sunulmalıdır. Bu bakımdan mümkün olduğunca etnik kimlik veya inanç bakımından yabancı olmadıkları ya da kişisel ilgi ve becerilerine uygun bir ülkeye yerleştirilmeleri sağlanmalıdır. Ancak kitleler halinde gelen göç akınlarında bunu uygulamak pek mümkün görünmemektir. Olması gereken bu görüşün normatif belirleyiciliği altında şartların zorlanması ve mültecilerin kendilerini evlerinde hissedecekleri ortamların oluşturulmaya çalışılmasıdır.

Liberal gelenek güvenlik ve liberal kurumların varlığının tehlikeye girmesi gibi belirli gerekçelerle göç kısıtlamalarını nadiren haklı görse de bir mültecinin yerleştiği ülkeden sınır dışı edilmesi söz konusu olduğunda çok daha temkinlidir. Bir kişinin uzun süre ikamet ettiği bir ülkede kalma hakkı, bir ülkeye girme hakkından çok daha temel bir haktır. Dolayısıyla bir insan vatandaş olmasa dahi ikamet ettiği bir ülkeden somut ve meşru bir gerekçe olmadan ihraç edilemez (Carens, 1992, ss. 28-29). Göç kısıtlamalarını ulusların kendi kaderini tayin hakkı çerçevesinde meşru gören liberal komüniteryan düşünür Walzer dahi göçmenlerin ekonomiye katılımcı ve yerleşik olarak kabul edildikten sonra vatandaşlık alabilmeleri gerektiğini ve çeşitli sebeplerde yerleştikleri ülkeden ihraç edilmemeleri gerektiğini savunur (Walzer, 1983, ss. 42-48). Hatta kimi düşünürler belirli bir ülkede uzun süre ikamet eden göçmenlerin çocuklarına doğumla vatandaşlık verilmesi gerektiğini öne sürer (Carens, 2019, s. 19). Geri göndermeme ilkesinin daha da ileri taşınması gerektiği yönündeki bu yorumlar, bir toplumda daimî olarak yerleşik olan insanların toplumun geri kalanıyla aynı

hak ve özgürlüklere sahip olması gerektiği kabulünden kaynaklanmaktadır. Aksi takdirde vatandaş olmasa bile nihayetinde aynı politik topluma üye ve aynı siyasi kurumlara sahip insanlar arasında bir statü farkı doğacak, böylesi bir fark ise eşitlik ilkesinin altını oyarak liberal teoriyle tenakuz doğuracak sonuçlara yol açacaktır.

4. Göç Etiği: İslam versus Liberalizm

Buchanan ve Moore (2003, ss. 2-3) etik/dini gelenekler ile siyasi sınırlar arasındaki ilişkilerin karmaşık olduğunu, siyasi sınırların güçlü bir toprak egemenliği iddiası barındırdığını, etik/dini geleneklerin ise bu tür bir teritoryal iddiasının olmadığını ifade eder. Siyasi sınırlar devletin zor gücüne dayalı olarak belirli bir coğrafi alan içinde mutlak kuralların koyulup uygulandığı alanlardır. Etik/Dini gelenekler tarafından inşa edilen sınırlar kısmen iradidir ve belirli bir etik/dini topluluktan ayrılma olasılığının her zaman var olması anlamında özneldir. Dini/etik kuralların politik olarak uygulanmaya başlanması durumunda gelenekler arasındaki sınırların genel olarak geçirgen ve kısmen iradi doğası, siyasi veya hukuki gerekliliklere dönüştürülür. Bu açıdan İslami ve liberal etik anlayışlarının teorik çerçevesi pratik sorunlarla başa çıkmak zorundadır. Dolayısıyla her iki geleneğin etik varsayımlarını tartışırken bu zorlukları akılda tutmak önemli olacaktır.

Ele aldığımız çağdaş İslam siyaset düşüncesi ve çağdaş liberal siyaset teorisinin temsilcileri insan onuru ve şerefinin değeri noktasında ortaklaşmakta[7], hareket özgürlüğünü bu şekilde temellendirmektedir. Bu yorumlamalara göre İslam tüm insanların eşit şekilde yaratılmış olması ve Yaratıcı tarafından herkese şeref bahşedilmesi inancı üzerinden evrenselci bir perspektif çizmektedir. Liberal teori ise tüm bireylerin eşit ahlaki ilgiyi hak ettiği ve sadece insan olmalarından kaynaklanan hak ve özgürlüklere sahip olduğunu kabul ederek evrenselci etik anlayışını benimsemiştir.

Bu yüzden zulüm gören insanların daha adil ve özgür şekilde yaşayabilecekleri yerlere gitmelerini engellemek doğru değildir. İslam düşüncesi

[7] Bunu söylemek iki geleneğin ontolojik ve epistemolojik kabulleri arasındaki farklılıkları görmezden gelmek ya da iki geleneğin aslında birbirinden çok bir farkı olmadığı yönünde bir sonuca ulaşmak anlamına gelmemektedir. İnsanın/bireyin ahlaki statüsü, değerin kaynağına yönelik kabuller, hak ve özgürlüklerin niteliği gibi belirli konularda çok farklı ahlaki ve pratik sonuçlara yol açacak farklılıklar iki gelenek arasında elbette ki vardır. Çalışma göç etiği ile sınırlandırıldığı için sadece bu açıdan karşılaştırma yapılmakta, diğer tartışmaları da içerecek bir yetkinlik iddiası taşımamaktadır.

yeryüzünün mülkünün Allah'a ait olduğu ontolojik temelinden yola çıkarak insanları bu mülkten dışlamanın yanlış olduğu kabulünden hareket etmektedir. Liberal teori ise kolektif mülkiyet kavramına temkinli yaklaşarak devletlerin toprakları üzerindeki mülk iddialarını bireysel özgürlükler lehine sınırlandırmak istemektedir. Bu yorumlamalar ve değerlendirmeler ışığında iki geleneğin de açık sınır politikasını temellendirici bir insan/birey tasavvuruna sahip olduğu söylenebilir.

Teritoryal sınırlar iki gelenek arasında farklı bakış açılarını barındırması açısından önemlidir. Liberal siyaset teorisi büyük oranda ulus devleti verili olarak kabul etmekte ve mevcut sınırların devletler ve uluslararası kurumlar eliyle daha geçirgen hale gelmesini sağlamaya çalışmaktadır. Bu açıdan Batılı göç etiği kanonu, göçmenler için birincil adalet sağlayıcı araç olarak devletlerce uygulanan hukuki hakların genişletilmesi çağrısında bulunarak devlet merkezli bir pozisyona daha yakındır. Devlete verilen bu ayrıcalıklı konumun yanında göç etiği, çoğunlukla Avrupa ve Amerika merkezli olarak tartışılmış, Küresel Güney'in göç sorununa ise genellikle yüzeysel olarak değinilmiştir (Iqtidar, 2024, s. 1159). Oysaki günümüz dünyasında göç olgusu en çok Müslüman ülkeleri etkilemektedir. Çağdaş İslam siyaset düşüncesi ise ulus devlet yapısına ve vatandaşlık statüsüne daha temel bir karşıtlık duymakta, sınırları ve politik toplulukları inanç temelli düşünmektedir. Bu açıdan devletlerden ziyade kişiler ve inanç merkezli topluluklar ahlaki failler olarak kabul edilmektedir. İki gelenek açısından ilgili bakış açılarının teorik avantajlarından bahsetmek mümkündür. Liberal teori ulus devletleri verili olarak kabul ettiği için mevcut göç sorunlarına daha gerçekçi çözümler sunma avantajına sahip olarak görülebilir. Bu bakımdan liberal gelenek bireylerin özgürlüklerini en yetkin biçimde kullanabilmeleri, evrensel eşitlik ilkesini uygulayabilmeleri, hareket ve sözleşme özgürlüğünü hayata geçirebilmeleri, küresel fırsat eşitliği ve küresel yeniden dağıtım politikalarıyla pratize olan küresel adalet idealini gerçekleştirebilmeleri için açık sınır politikasının benimsenmesi gerektiğini ileri sürmektedir. İslam düşünce geleneği ise ulus devletleri verili olarak kabul etmemesi ve teolojik ontolojisi sebebiyle liberal düşünceye nazaran daha farklı alternatifler üretme konusunda avantajlı olabilir. Örneğin Elmadmad (2008, s. 60) uluslararası hukukun mültecilik konusunda oldukça genel ve sınırlı bir yapıda kaldığını, bu yüzden İslami göç/hicret hukukunun, özellikle küreselleşme

çağında modern mülteci hukukunun gelişmesine katkıda bulunmak ve daha koruyucu hale getirmek için yeniden canlandırılması gereken bir kavram olduğunu belirtir.

Eman kurumunun liberal teoriye göre mültecilerin kabul edilmesi noktasında çok daha kapsayıcı olduğunu söylemek mümkündür. Sadece devletlerin değil kişilerin ve toplulukların da eman verebilmesi bu bakımdan önemlidir. Ayrıca düşman dahi olsa eman dileyen birisinin geri çevrilmemesi emri, liberal teorisyenlerin mültecilerin kabulü noktasında ideolojik, dini ya da etnik kimliğe dayanan yakınlık gibi kimi sebeplerle ayrım yapılmasının meşruiyetini tartıştıkları[8] göz önünde bulundurulduğunda oldukça kapsayıcı olarak görülebilir. Fakat eman kurumu modern ulus devletlerin oluşmadığı bir dünya için uygun olsa da günümüz dünyasında uygulanabilmesi için üzerinde yeniden düşünülmeyi hak etmektedir ve bu noktada anakronizme düşülmemeye dikkat edilmelidir. Çünkü İslam hukukunun klasik metinlerinde yer alan eman kurallarının yalnızca bireylerin veya küçük grupların koruma talep ettiği durumlarla ilgili olduğu muhtemeldir. Gayrimüslim komşu devlet ile başka bir devlet arasındaki savaş veya gayrimüslim devletin kendi içindeki bir iç savaş nedeniyle kitlesel nüfus akını olduğu durumlarda, Müslüman hukukçular bu durumları kapsayacak yeni kurallar geliştirmek veya eskilerini değiştirmek zorunda kalabilirler (Munir, 2011, s. 9). Ayrıca ulus devletlerde siyasi üyelik meselesi büyük oranda doğum veya kan bağına dayanan vatandaşlık kavramı üzerinden tanınmaktadır. İnanca dayalı hukuki/siyasi ayrımların olduğu politik bir yapı mevcut değildir. Modern toplumunun doğası daha kozmopolit hale geldiğinden, dünyanın dört bir yanından gelen mültecilerin sorunlarına çoğulculuk ve kapsayıcılık açılarından bakılmalı ve İslam âlimleri/hukukçuları tarafından ilgili meselelere dair yeni içtihatlar geliştirilmelidir (Nur Manuty, 2008, s. 29).

Kabul edilen mültecilerin hakları ve entegrasyonu noktasında ise iki

[8] Devletlerin mülteciler arasından seçim yapıp yapamayacağı ya da herhangi bir mülteci grubuna öncelik verip veremeyeceği liberal teorisyenler arasında tartışılmıştır. Bu bakımdan daha nitelikli mültecilere öncelik tanınması, dini, ideolojik, kültürel ve etnik olarak daha benzer görülen mültecilerin tercih edilmesi, coğrafi olarak daha yakın olanların uzak olanlara göre ya da bir devletin mülteci olmalarına sebep olduğu kişilerin diğer mültecilere göre kabul edilme noktasında daha güçlü talepleri olduğu şeklindeki argümanların ahlaki meşruiyeti gündeme gelmiştir. Bu konudaki argümanların bir değerlendirmesi için bkz. (Miller, 2016, ss. 86-93).

gelenek arasında büyük oranda paralellikler görülmektedir. Mültecilerin öncelikle güvenliklerinin sağlanması, sonrasında ise vatandaşların yararlandığı temel hak ve özgürlüklerden yararlanması gerektiği iki geleneğin ortaklaştığı bir fikirdir. Buna ek olarak mültecilerin anlamlı bir sosyal dünya inşa edebilecekleri ve topluma bağımlı olmadan kendi kendilerine yetebilecek şekilde yaşayabilecekleri imkânlar oluşturulması önemle vurgulanan bir başka husustur. Ayrıca mültecilerin ülkeye kabul edildikten sonra gönüllü olmadığı sürece ülkeden çıkarılmamaları gerektiği gibi hususlar geri göndermeme ve gönüllü geri dönüş ilkeleri bağlamında iki gelenek tarafından dile getirilmektedir. Son olarak mülteci haklarının hukuki olarak güvence altına alınması gerektiği yine çağdaş İslam siyaset düşüncesi ve çağdaş liberal siyaset teorisinin müşterek olarak önemsedikleri bir diğer husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç

Çalışmamızda görece yeni bir disiplin sayılabilecek olan karşılaştırmalı siyaset teorisi merkezinde göç olgusunun etik boyutu incelenmiştir. Çağdaş İslam siyaset düşüncesi ve çağdaş liberal siyaset teorisinin göç olgusuna, göçmenlerin haklarına, devletlerin ve toplumların bu noktadaki sorumluluklarına, ulus devlet mekanizmasına ve teritoryal sınırların ahlaki sınırlarına yönelik argümanlarına özellikle akademik çalışmalar merkeze alınarak yer verilmiştir.

Çağdaş yorumculara göre İslam düşüncesi hicret kavramını göç etiğinin merkezine alarak onurlu ve haysiyetli bir yaşam sürmesi gereken insanın, zulüm gördüğü bir yerden adil şartlar altında yasayacağı bir yere göç etmesini bir zorunluluk olarak vurgular. Hicretin eyleme dönüştürülmesi ise eman kavramının doğru bir şekilde işlemesine bağlıdır. Hicret eden insanlar sığındıkları yerlere kabul edilmeli ve kendilerine güvenli bir yaşam alanı sunulmalıdır. Eman kavramının tüm insanları kapsayacak şekilde açıklanması hiçbir ayrım yapmadan bütün insanların daha adil bir yerde yaşamaya hakkı olduğu anlamına gelir. Böylece İslam düşüncesinin açık sınırları kabul eden bir etik evrenselci bir anlayışa sahip olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Liberal siyaset teorisinin açık sınır politikasını savunan çağdaş yorumcularından liberal eşitlikçi çizgi, küresel fırsat eşitliğinin ve kaynakların adil bir şekilde küresel yeniden dağıtımının sağlanabilmesi için sınırların açık

olması gerektiği fikrini ileri sürer. Liberteryen çizgi bireysel özel mülkiyet hakkını ve bireylerin sözleşme özgürlüğünü temel alarak uluslararası hareketlilik kısıtlamalarına eleştirel yaklaşır. Faydacı çizgi tüm insanların çıkarlarının eşit şekilde dikkate alınması gerektiği fikri üzerinden açık sınır politikasının öncelikli olarak kabul edilmesi gerektiğini öne sürer. Kapalı sınır argümanını savunan liberal milliyetçi ya da liberal komüniteryan düşünürler akılda tutulmak kaydıyla çağdaş liberal geleneğin büyük oranda açık sınır politikası lehine argümanlar ürettiği sonucuna varmak mümkündür.

Hareket özgürlüğünün kabulü noktasındaki benzerliklere karşın iki gelenek arasında önemli bir farkın ulus devlete bakış noktasında zuhur ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Çağdaş İslam siyaset düşüncesi ulus devlete ontolojik düzeyde mesafeli durarak daha ziyade insan ve toplum merkezli bir bakış açısıyla inanç temelli bir teori ortaya koymaktadır. Liberal siyaset teorisi ise ulus devleti verili olarak kabul ederek modern uluslararası siyasi düzenin ürettiği sorunlara yine devleti merkeze alarak çözüm üretmeye çalışmaktadır. Bu durum İslam geleneğinin verili kodların ve hâkim paradigmaların ötesine geçerek alternatif çözüm yolları üretmesine imkân tanımaktayken liberal geleneğin ise var olan sorunlara görece daha pratik ve gerçekçi çözümler sunma ihtimalini artırmaktadır.

Sonuç olarak gerek çağdaş İslam siyaset düşüncesinin gerekse de çağdaş liberal siyaset teorisinin göç etiği noktasında açık sınır politikasını destekleyici güçlü argümanlara sahip olduğunu söylemek mümkündür. Aralarındaki temel ontolojik ve epistemolojik farklılıklara karşın göç etiği noktasında iki geleneğin birbiriyle diyalog halinde olması küresel sorunlarımız olan insanlık-vatandaşlık, içerisi-dışarısı, biz-öteki gibi ayrımların yeniden düşünülmesinde ciddi katkılar sağlayabilir. Bu bakımdan Müslüman nüfusun yoğun olduğu ancak liberal kurumsal yapıya tabi olan siyasi organizasyonlar açısından iki geleneğin ortak paydalarda buluşuyor olması göç sorununa daha somut çözümler bulunmasına katkı sağlayabilir. Göç etiği konusunda oluşacak ilkesel bir birliktelik Müslüman ülkelerde meydana gelen zorunlu göçlerden kaynaklı mağduriyetlerin giderilmesi için liberal uluslararası kurumları ve devletleri Müslüman devletlerle sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik ve sosyo-politik alanlarda iş birliği yapmaya teşvik edebilir. Karşılaştırmalı siyaset teorisi çalışmaları bu gibi somut çıktıların elde edilebilmesi anlamında büyük önem arz etmektedir ve literatürün genişleyen

hacmi umut vericidir. Batılı kanonun kendi biricikliğini tahkim ederek farklı seslere kulağını kapatması göç örneğinde görüldüğü gibi hala teorik ve kurumsal olarak çözülmemiş bir yığın sorun olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Bu bakımdan farklı dini/etik geleneklerin kendi özgün ontolojik, epistemolojik ve aksiyolojik birikimlerini modern dünyada karşı karşıya kaldığımız sorunlara bir çözüm sunmak adına sistematik olarak yeniden teorileştirilmeleri önemlidir. Bu çalışma Türkçe literatürde bu tür çabalar için sadece mütevazi bir katkı sunma amacını taşımaktadır.

Kaynaklar

Abd al-Rahim, M. (2008). Asylum: A Moral and Legal Right in Islam. *Refugee Survey Quarterly*, *27*(2), 15-23.

Agha, S. N. (2008). The Ethics of Asylum in Early Muslim Society. *Refugee Survey Quarterly*, *27*(2), 30-40.

Akın, Ş. (2024). Fenomenolojik Yöntem: Teorik Temelleri ve Uygulaması. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *26*(47), 694-708.

Alexander, J. C. (2013). Klasiklerin Merkeziliği (Ü. Tatlıcan, Çev.). İçinde A. Giddens & J. Turner (Ed.), *Günümüzde Sosyal Teori* (1. bs, ss. 19-68). Say Yayınları.

Atak, Y. G., & Demir, A. F. (2020). Erdoğan'ın ve Merkel'in Suriyeli Mülteci Krizine Yaklaşımları: Liderlerin Öncelikleri ve Uygulamaları Çerçevesinde Karşılaştırmalı Analiz. *Avrasya Etüdleri*, *57*(1), 121-152.

Barnett, M. N. (1997). Bringing in the New World Order: Liberalism, Legitimacy, and the United Nations. *World Politics*, *49*(4), 526-551.

Barzegar, A. (2019). The living fiqh, or practical theology, of Muslim humanitarianism. Içinde *Jureidini, Ray (edt), Hassan, Said Fares (edt), Migration and Islamic ethics: Issues of residence, naturalization and citizenship* (ss. 28-46). Brill.

Bauböck, R., Mourão Permoser, J., & Ruhs, M. (2022). The ethics of migration policy dilemmas. *Migration Studies*, *10*(3), 427-441.

Baysa, H. (2017). İslâm Hukukundaki Himaye Geleneği Müvâcehesinde Mültecilik Sistemi. *İlahiyat Akademi Dergisi*, *3*(4), 37-48.

Bowen, J. R. (2004). Beyond Migration: Islam as a Transnational Public Space. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, *30*(5), 879-894.

Buchanan, A., & Moore, M. (2003). Introduction: The Making and Unmaking of Boundaries. İçinde A. Buchanan & M. Moore (Ed.), *States, Nations and Borders: The Ethics of Making Boundaries* (ss. 1-16). Cambridge University Press.

Burchill, S. (2009). Liberalizm (A. Aslan, Çev.). İçinde S. Burchill & A. Linklater (Ed.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (ss. 81-117). Küre Yayınları.

Carens, J. H. (1987). Aliens and Citizens: The Case for Open Borders. *The Review of Politics*, *49*(2), 251-273.

Carens, J. H. (1992). Migration and Morality: A Liberal Egalitarian Perspective. İçinde B. Barry & R. E. Goodin (Ed.), *Free Movement* (ss. 25-47). The Pennsylvania State University Press.

Carens, J. H. (2019). On the Relationship between Normative Claims and Empirical Realities in Immigration. İçinde M. Hoesch & L. Laube (Ed.), *Proceedings of the 2018 ZiF Workshop "Studying Migration Policies at the Interface Between Empirical Research and Normative Analysisandquot* (ss. 13-29). ULB Münster.

Cevizci, A. (2015). *Bilgi Felsefesi* (3. bs). Say Yayınları.

Dallmayr, F. (1997). Introduction: Toward a Comparative Political Theory. *The Review of Politics*, *59*(3), 421-427.

Dallmayr, F. (2004). Beyond Monologue: For a Comparative Political Theory. *Perspectives on Politics*, *2*(2), 249-257.

Devran, Y., & Özcan, Ö. F. (2016). Söylemlerin Dilinden Suriye Sorunu. *Marmara İletişim Dergisi*, *25*, 35-52.

Duncombe, C., & Dunne, T. (2018). After liberal world order. *International Affairs*, *94*(1), 25-42.

Elmadmad, K. (2008). Asylum in Islam and in Modern Refugee Law. *Refugee Survey Quarterly*, *27*(2), 51-63.

Erdoğan, M. (2017). Liberalizme Yeniden Bakış: Tarihi ve Felsefi Temelleri. İçinde C. Uslu (Ed.), *Liberalizm El Kitabı* (2. bs, ss. 63-99). Liberte Yayınları.

Euben, R. L. (1997). Comparative Political Theory: An Islamic Fundamentalist Critique of Rationalism. *The Journal of Politics*, *59*(1), 28-55.

Ez-Zühaylî, V. (1995). Eman. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. https://islamansiklopedisi.org.tr/eman#3-islam-hukuku.

Fadl, K. A. E. (2003). The Unbounded Law of God and Territorial Boundaries. İçinde A. Buchanan & M. Moore (Ed.), *States, Nations and Borders: The Ethics*

of Making Boundaries (ss. 214-228). Cambridge University Press.

Fadl, K. A. E. (2020). Islamic Ethics, Human Rights and Migration. İçinde R. Jureidini & S. F. Hassan (Ed.), *Migration and Islamic Ethics* (ss. 13-27). Brill.

Freeden, M., & Vincent, A. (2013). Introduction: The Study of Comparative Political Thought. İçinde M. Freeden & A. Vincent (Ed.), *Comparative Political Thought: Theorizing Practices* (1. bs, ss. 1-23). Routledge.

Gibney, M. J. (1999). Liberal Democratic States and Responsibilities to Refugees. *The American Political Science Review*, *93*(1), 169-181.

Gibney, M. J. (2018). The Ethics of Refugees. *Philosophy Compass*, *13*(10), e12521.

Hallaq, W. B. (2019). *İmkânsız Devlet* (Aziz Hikmet, Çev.; 1. bs). Babil Kitap.

Hashmi, S. H. (2003). Political Boundaries and Moral Communities: Islamic Perspectives. İçinde A. Buchanan & M. Moore (Ed.), *States, Nations and Borders: The Ethics of Making Boundaries* (ss. 181-213). Cambridge University Press.

Hassanzadeh, N. (2015). The Canon and Comparative Political Thought. *Journal of International Political Theory*, *11*(2), 184-202.

Hayek, F. A. von. (2017). Liberalizm (Ü. Çetin, Çev.). İçinde C. Uslu (Ed.), *Liberalizm El Kitabı* (2. bs, ss. 19-62). Liberte Yayınları.

Hidalgo, J. (2022). Açık Sınırlar İçin Liberteryen Vaka (İ. Hazır, Çev.). İçinde J. Brennan, B. van der Vossen, & D. Schmidtz (Ed.), *Liberteryenizm El Kitabı* (ss. 561-577). Episteme Yayınları.

Hosein, A. (2019). *The Ethics of Migration: An Introduction* (1. bs). Routledge.

Ikenberry, G. J. (2011). The Future of the Liberal World Order: Internationalism After America. *Foreign Affairs*, *90*(3), 56-68.

Ikenberry, G. J. (2018). Why the Liberal World Order Will Survive. *Ethics & International Affairs*, *32*(1), 17-29.

Iqtidar, H. (2024). Justice Beyond Rights: Haqq and Global South Migration. *American Political Science Review*, *119*(3), 1159-1172.

İnayet, H. (2008). *Çağdaş İslami Siyasi Düşünce* (Y. Z. Cömert, Çev.; 1. bs). Hece Yayınları.

Kibar, S. (2020). Açık Sınırlar mı Kapalı Sınırlar mı: İşte Bütün Mesele Bu mu? *Kilikya Felsefe Dergisi*, *1*, 62-76.

King, R., & Skeldon, R. (2010). 'Mind the Gap!' Integrating Approaches to Internal

and International Migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, *36*(10), 1619-1646.

Köse, H. M. (2018). İslam Siyaset Düşüncesinin Temelleri. İçinde *İslam Siyaset Düşüncesi Adil Devlet, Erdemli Şehir, Mükellef İnsan* (1. bs, ss. 27-50). İlem Kitaplığı.

Kukathas, C. (2005). Immigration. İçinde H. LaFollette (Ed.), *The Oxford Handbook of Practical Ethics* (ss. 567-590). Oxford University Press.

Mack, E., & Gaus, G. F. (2017). Klasik Liberalizm ve Liberteryenizm: Özgürlük Geleneği (A. Akçiçek & B. Şahin, Çev.). İçinde C. Uslu (Ed.), *Liberalizm El Kitabı* (2. bs, ss. 141-185). Liberte Yayınları.

March, A. F. (2009). What Is Comparative Political Theory? *The Review of Politics*, *71*(4), 531-565.

Masud, M. K. M. (1990). The Obligation to Migrate: The Doctrine of Hijra in Islamic Law. İçinde D. F. Eickelman & J. Piscatori (Ed.), *Muslim Travellers: Pilgrimage, Migration, and the Religious Imagination* (First, ss. 28-49). Routledge.

Miller, D. (2016). *Strangers in Our Midst*. Harvard University Press.

Mohammed, H., & Jureidini, R. (2022). Umma and the nation-state: Dilemmas in refuge ethics. *Journal of International Humanitarian Action*, *7*(1), 1-25.

Munir, M. (2011). Refugee Law in Islam. *Journal of Social Sciences*, *4*(2), 1-18.

Naqvi, T. H. (2013). Islam and Migration. İçinde I. Ness (Ed.), *The Encyclopedia of Global Human Migration*. John Wiley & Sons.

Noll, G. (2000). Universalism versus Particularism. İçinde *Negotiating Asylum* (ss. 73-96). Brill.

Nur Manuty, M. (2008). The Protection of Refugees in Islam: Pluralism and Inclusivity. *Refugee Survey Quarterly*, *27*(2), 24-29.

Nyang, S. (2001). Religion and the Maintenance of Boundaries: İçinde D. Miller & S. H. Hashmi (Ed.), *Boundaries and Justice* (C. 4, ss. 203-212). Princeton University Press.

Osman, F. (2003). İslam ve İnsan Hakları: Müslümanlara Karşı Bir Meydan Okuma ve Günümüz Dünyası. İçinde A. el-Efendi (Ed.), *İslam ve Modernliği Yeniden Düşünmek* (1. bs, ss. 59-105). Pınar Yayınları.

Önkal, A. (1998). Hicret. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. https://islamansiklopedisi.org.tr/hicret#1.

Özel, A. (1998). Hicret. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. https://islamansiklopedisi.org.tr/hicret#2-fikih.

Puchala, D. J. (2005). World Hegemony and the United Nations. *International Studies Review*, *7*(4), 571-584.

Reed, H. E., Ludwig, B., & Braslow, L. (2016). Forced Migration. İçinde M. J. White (Ed.), *International Handbook of Migration and Population Distribution* (ss. 605-625). Springer.

Shacknove, A. E. (1985). Who Is a Refugee? *Ethics*, *95*(2), 274-284.

Siddiqui, A. (1997). Ethics in Islam: Key concepts and contemporary challenges. *Journal of Moral Education*, *26*(4), 423-431.

Singer, P., & Singer, R. (2010). The Ethics of Refugee Policy. İçinde J. S. Fishkin & R. E. Goodin (Ed.), *Population and Political Theory* (ss. 285-304). Wiley-Blackwell.

Steiner, H. (1992). Libertarianism and the Transnational Migration of People. İçinde B. Barry & R. E. Goodin (Ed.), *Free Movement* (ss. 87-94). The Pennsylvania State University Press.

Sunar, L., & Kavak, Ö. (2018). Giriş. İçinde L. Sunar & Ö. Kavak (Ed.), *İslam Siyaset Düşüncesi Adil Devlet, Erdemli Şehir, Mükellef İnsan* (1. bs, ss. 1-24). İlem Kitaplığı.

Vacano, D. von. (2015). The Scope of Comparative Political Theory. İçinde *Annual Review of Political Science* (C. 18, Sayı Volume 18, 2015, ss. 465-480). Annual Reviews.

Vincent, A. (2006). *Modern Politik İdeolojiler* (A. Tüfekçi, Çev.; 1. bs). Paradigma Yayıncılık.

Walzer, M. (1983). *Spheres of Justice: A Defence of Pluralism and Equality*. Basic Books.

West, D. (2020). *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş* (A. Cevizci, Çev.; 5. bs). Paradigma Yayınları.

Yılmaz, A. (2009). Felsefenin Sunduğu Bir İmkân Olarak Uygulamali Etik. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, *5*(19-20), 67-78.

Yılmaz, F. (2022). Karşılaştımalı Siyaset Teorisi. İçinde M. A. Ağcan (Ed.), *Çağdaş Siyaset Teorisi* (1. bs, ss. 411-445). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Yusuf, H. (2022). Ethics in Action for Sustainable Development. İçinde J. D. Sachs, O. Flanagan, M. S. Sorondo, W. Vendley, A. Annett, & J. Thorson (Ed.), *Ethics*

in Action for Sustainable Development (ss. 235-237). Columbia University Press.

Zia-Ul-Haq, M., & Ifraq, T. (2020). Contemporary Islamic Legal Discourse on the Notion of Territoriality. *Islamic Studies*, *59*(2), 171-202.

Öz: Bu makale karşılaştırmalı siyaset teorisinden yola çıkarak çağdaş liberal siyaset teorisi ile çağdaş İslam siyaset düşüncesinin göç etiğine bakışını karşılaştırmalı olarak analiz etmeyi amaçlamaktadır. Birinci bölümde karşılaştırmalı siyaset teorisi disiplinine dair genel bir betimleme yapıldıktan sonra ikinci ve üçüncü bölümlerde sırasıyla çağdaş İslam siyaset düşüncesinin ve çağdaş liberal siyaset teorisinin, insan/birey anlayışları ekseninde açık sınır politikasına, göç etiğine ve göçmenlerin/mültecilerin haklarına bakış açıları irdelenmektedir. Dördüncü bölümde ise iki geleneğin göç etiğine bakışlarının ortak yönleri ve ayrıştıkları noktalar tespit edilmektedir. İslam düşüncesi hicret kavramıyla göçün hayatın merkezinde rol oynadığını, zulüm gören insanların onurlu ve adil bir yaşam sürmesi için hicret etmesi gerektiğini ve eman kavramıyla da mültecilerin kabul edilmesinin bir gereklilik olduğunu ileri sürerek açık sınır politikası lehinde konumlanmaktadır. Liberal gelenek ise bireysel özgürlük ve evrensel ahlaki eşitlik normları üzerinden açık sınır politikasını gerekçelendirerek sözleşme özgürlüğü, hareket özgürlüğü ve küresel fırsat eşitliği gibi kavramlar üzerinden göç etiğine yaklaşmaktadır. Makale gerek İslam siyaset düşüncesinin gerekse de liberal siyaset teorisinin açık sınır politikasını savunan güçlü argümanlara sahip olduğunu ve sınır kısıtlamalarına oldukça eleştirel yaklaştığını iddia etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Karşılaştırmalı siyaset teorisi, göç etiği, mültecilik, açık sınır politikası, İslam, liberalizm.

Bu makale Bilim ve Sanat Vakfı tarafından 15-16 Aralık 2023 tarihinde düzenlenen *I. Ulusal Siyaset Düşüncesi Sempozyumu: Karşılaştırmalı Siyaset Düşüncesi* programında tebliğ olarak sunulan ve bildiri özet kitabında yayımlanan "Teritoryal Sınır Kavramının Ahlaki Sınırları: İslam Siyaset Düşüncesi ve Liberal Teoride Açık Sınır Politikasının Etik-Politik Gerekçelendirilmesi ve Mültecilik Olgusu" başlıklı bildirinin genişletilmiş ve düzenlenmiş halidir.